

РОЗДІЛ VIII. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 349.6 (477)

ГЕНЕЗА ДОСЛІДЖЕННЯ ЗМІСТУ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ

Дорохіна Ю.А., к.ю.н., доцент

Національна академія управління

У статті розглядається питання дослідження змісту об'єктивної сторони складу злочину. Проаналізовано різні погляди та підходи вітчизняних науковців до визначення понять та змісту об'єктивної сторони складу злочину.

Ключові слова: об'єктивна сторона, склад злочину, діяння.

Дорохіна Ю.А. ГЕНЕЗИС ИССЛЕДОВАНИЯ СОДЕРЖАНИЯ ОБЪЕКТИВНОЙ СТОРОНЫ СОСТАВА ПРЕСТУПЛЕНИЯ / Национальная академия управления, Украина

В статье рассматривается вопрос исследования содержания объективной стороны состава преступления. Проанализированы разные взгляды и подходы отечественных научных работников к определению понятий и содержания объективной стороны состава преступления.

Ключевые слова: объективная сторона, состав преступления, деяния.

Dorokhina U.A. GENESIS OF RESEARCH OF MAINTENANCE OF OBJECTIVE SIDE OF CORPUS DELICT / National academy of management, Ukraine

The question of research of maintenance of objective side of corpus delict was examined in the article. Different looks and approaches of domestic research workers were analysed to determination of concepts and maintenance of objective side of corpus delict. It was accented on actuality of value of acquisition of establishment of all mandatory members of corpus delict with that any publicly dangerous act which is foreseen by the Criminal code of Ukraine was to a full degree represented in the proper judicial documents, and a person which accomplished him was punished. It is marked that exteriority of crimes is very difficult, has multidimensional character which sure influences on application of norms and legislative activity. It was marked that from the theoretical point of view of study of objective side of compositions of crimes it is important in modern terms, in particular, because in the last few years in this sphere many new questions accumulated and set transformation of some traditional presentations, what necessary for subsequent development of science perfection of judicial and investigation practice. During our research of analysis of existent determinations of concept "objective side of corpus delict".

The grand total of analysis of different point of view of research workers was brought and it was marked that the concept of maintenance of objective side of corpus delict is not full, as did not purchase a certain form. For the sake of removal of the noted blank, it was suggested to appeal to its legislative expression, and also to the question of forms of expression of objective side in works of authors, which was engaged in this issues.

It was founded out during research, that all authors select such signs of objective side of corpus delict, as an act (action or inactivity), criminal result (however give the different name of this sign – consequences, criminal result), causal connection, method, time and crime scene. In science of criminal right the noted signs are accepted will divide into obligatory and optional.

It was accented on that which does not cause a doubt circumstance that in a criminal right is of variety of terms does not must for the name of the same sign of corpus delict. However terms "investigation" and "result", which were used in science of criminal right, and "investigation" in a criminal legislation is had right on existence. Appeal attention on that the noted term was explained indefinitely enough, and also did not find interpretation in literature and term "investigation". For explanation of the noted term it was suggested to operate philosophical categories "foundation" and "investigation". These categories represent connection between the opposite moments of reality, at which the certain phenomenon (foundation) determines other (investigation).

It was marked that such objective sign of composition as causal connection had lighted enough up in scientific literature. Other matter of research of such problem, as causal connection at inactivity. On this occasion, there is absence of the unique look to set issues and some divergences in relation to determination of causality of inactivity.

Key words: objective side, corpus, act delict, causal connection.

Діяльність – це специфічний спосіб ставлення людини до світу. Безперечним і незмінним фактом є те, що в діяльності людини психологи виокремлюють два аспекти, які перебувають в постійній єдності, а саме: внутрішню та зовнішню сторони діяння. Перша проявляється в психічній активності, друга – у діях, рухах, операціях [1, 336]. Отже, оскільки в діянні людини проявляються свідомість і наміри, мотиви і цілі, воно водночас і суб'єктивне, й об'єктивне та являє собою форму впливу людини на світ [2, 5].

У науці вітчизняного кримінального права домінує точка зору про те, що об'єктивна сторона складу злочину – це зовнішня сторона діяння, яка виражається у вчиненні передбаченого законом діяння (дії чи бездіяльності), що заподіює чи створює загрозу заподіяння шкоди об'єкту злочину. Обов'язковими (необхідними) ознаками об'єктивної сторони як елемента складу злочину є: діяння (дію чи бездіяльність), суспільне небезпечні наслідки і причинний зв'язок. Тому в злочинах з так званим матеріальним складом має бути встановлений причинний зв'язок між дією (бездіяльністю) і суспільне небезпечним наслідком, що настав [3].

Не можна стверджувати, що одна з ознак складу злочину є головною, тому що без будь-якої з ознак про притягнення до кримінальної відповідальності не варто й говорити. Тому особливо актуального значення набуває встановлення всіх обов'язкових елементів складу злочину з тим, щоб будь-яке суспільно небезпечне діяння, яке передбачене Кримінальним кодексом України (далі – КК України), було повною мірою відображено у відповідних процесуальних документах, а особу, яка його вчинила, було покарано.

Метою статті є дослідження змісту об'єктивної сторони складу злочину, шляхом аналізу всіх його обов'язкових складових.

Слід зазначити, що наше дослідження ґрунтується на працях Ю.В. Александрова, П.П. Андрушка, В.І. Антипова, М.І. Бажанова, Х.Х. Абсатарова, Ю.В. Бауліна, Ф.Д. Гребенкіна, В.М. Кудрявцева, П.М. Левіна, О.П. Литвина, В.К. Матвійчука, П.С. Матишевського, М.І. Мельника, В.В. Сташиса, В.Я. Тація Г.В. Тимейка та ін..

Зовнішня сторона злочинів дуже складна, має багатоаспектний характер, що безумовно впливає на застосування норм і законотворчу діяльність. З теоретичної точки зору вивчення об'єктивної сторони складу злочину важливо у сучасних умовах, зокрема, тому, що за останні роки в цій сфері нагромадилось багато нових питань і намітилось трансформування деяких традиційних уявлень, які необхідні для подальшого розвитку науки і вдосконалення судової і слідчої практики.

На наш погляд, у першу чергу, у ході нашого дослідження необхідно зупинитися на існуючих визначеннях поняття "об'єктивна сторона складу злочину". З цього приводу у науковій літературі немає єдиної точки зору. Існує декілька груп науковців – дослідників зазначеної проблематики. Перша група науковців під об'єктивною стороною складу злочину розуміє характеристику кримінальним законом зовнішніх ознак злочинного діяння (В.В. Петров). Друга – стверджує, що об'єктивна сторона злочину – це зовнішній акт суспільно небезпечного посягання на охоронюваний кримінальним правом об'єкт, тобто акт вольової поведінки, який відбувається в об'єктивному світі і виражається в завданні шкоди вказаному об'єкту або створенні загрози завдання йому шкоди (В.М. Кудрявцев). Третя група характеризує об'єктивну сторону злочину як таку, що складається із суспільно небезпечного діяння, що завдало або здатне завдати істотну шкоду суспільним відносинам, що охороняються кримінальним законом, а також із умов і обставин завдання цієї шкоди (П.І. Гришаєв). Четверта – пояснює об'єктивну сторону складу злочину як сукупність передбачених законом ознак, що характеризують зовнішній прояв суспільно небезпечного діяння, яке посягає на об'єкти кримінально-правової охорони, а також об'єктивні умови, пов'язані з цим посяганням (М.І. Баранов). П'ята – наголошує, що об'єктивна сторона злочину – це зовнішній прояв суспільно небезпечного посягання на той чи інший об'єкт, що знаходиться під охороною кримінального закону (тобто, це передбачені кримінальним законом ознаки, які характеризують зовнішній прояв суспільно небезпечного діяння) (Ф.Г. Бурчак, Є.Ф. Фесенко). Шоста – до об'єктивної сторони складу злочину відносить сукупність передбачених кримінальним законом ознак, які характеризують зовнішній прояв суспільно небезпечної дії, що посягає на об'єкти кримінально-правової охорони, а також об'єктивні умови цього посягання (Н.В. Чернишова, М.В. Володько, М.А. Хазін). І, нарешті, сьома група пояснює

об'єктивну сторону злочину як процес суспільно небезпечного і протиправного посягання на інтереси, які охороняються законом, що розглядається з його зовнішньої сторони, з точки зору послідовного розвитку тих подій і явищ, які починаються зі злочинної дії (бездіяльності) суб'єкта і закінчуються настанням злочинного результату (В.М. Кудрявцев).

Проводячи аналіз зазначених поглядів на досліджувальну проблематику, зазначимо, що, на наш погляд, визначення А.А. Піонтковського надто загальне, з нього не видно тих форм, у яких проявляється об'єктивна сторона. Кримінальний закон не дає характеристику зовнішніх ознак злочинного діяння, ці ознаки можуть тільки перелічуватись або описуватись. Оскільки форма – це спосіб існування, внутрішня організація та зовнішнє вираження змісту [4, 699], то без чіткого окреслення форм існування об'єктивної сторони її зміст неможливо розкрити.

Близькі за змістом визначення об'єктивної сторони складу злочину, запропоновані М.І. Бажановим і М.В. Володько та М.А. Хазінім. Позитивним для них є те, що в них є вказівка на сукупність передбачених законом зовнішніх ознак, а також об'єктивні умови посягання. Однак, на жаль, ці визначення майже не конкретизують форми прояву об'єктивної сторони, а тому її визначення не дає характеристику повного змісту – сукупності елементів і процесів, що утворюють досліджувальне поняття. Тому що лише елементи і процеси, що становлять це поняття, є його змістом, після того, як набрали певної форми. У науковій літературі зазначається, що форма завжди має відповідати певному змісту, немає змісту без форми, як і беззмістовної форми [4, 699].

Схожість у поглядах щодо визначення поняття об'єктивної сторони, просліджується в працях Ф.Г. Бурчака та М.І. Бажанова. Однак, на думку В.К. Матвійчука, ця пропозиція є кроком назад, оскільки в ній немає вказівки на умови, у яких відбувається посягання [5, 201-267].

Таким чином, підводячи загальний підсумок аналізу вищезазначених точок зору, слід відзначити, що поняття змісту об'єктивної сторони складу злочину не повне, оскільки не набуло певної форми. Задля усунення зазначеної прогалини, на нашу думку, необхідно звернутися до її законодавчого вираження, а також до питання форм вираження об'єктивної сторони в роботах авторів, які займалися цією проблематикою.

У науковій літературі можна виокремити чотири групи поглядів науковців щодо форм вираження об'єктивної сторони. Перші називають такі прояви об'єктивної сторони як діяння (дію та бездіяльність), спосіб вчинення злочину, час і місце вчинення злочинного діяння, обстановку, в якій воно відбувається, причинний зв'язок і злочинний результат такого діяння [6, 131-138]. Прихильники другої групи стверджують, що об'єктивна сторона може мати такі форми як діяння, наслідки, причинний зв'язок, умови, у яких відбувається злочинне діяння, місце, час і спосіб вчинення злочину, предмет і інші ознаки, що характеризують об'єктивну сторону злочину (П.І. Гришаєв). Науковці третьої групи до ознак об'єктивної сторони відносять: діяння, суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок, місце, час, обставини, спосіб, знаряддя і засоби вчинення злочину (М.І. Бажанов). Прибічники четвертої – до форм прояву об'єктивної сторони складу злочину відносять: діяння, спосіб, наслідки, причинний зв'язок, місце, час, обстановку і ситуацію вчинення злочину (Ф.Г. Бурчак, Є.Ф. Фесенко).

Таким чином, з аналізу можна побачити, що всі автори виокремлюють такі ознаки об'єктивної сторони складу злочину, як діяння (дія або бездіяльність), злочинний результат (однак дають різну назву цієї ознаки – наслідки, злочинний результат), причинний зв'язок, спосіб, час і місце вчинення злочину.

У науці кримінального права зазначені ознаки прийнято розділять на обов'язкові і факультативні. І знов-таки, і з цього приводу, ми не побачили єдиної точки зору серед науковців не тільки щодо питання обсягу перших, а і на їх назву. Одні вчені відносять до них діяння, його наслідки і причинний зв'язок (О.М. Трайнін). Інші лише діяння, доводячи, що наслідки і причинний зв'язок властиві тільки злочинам із матеріальним складом (С.В. Познишев). Треті – відносять причинний зв'язок до факультативних ознак об'єктивної сторони складу злочину (І.Л. Андреев).

Не погоджуючись із позицією С.Б. Гавриша, що наслідки і причинний зв'язок завжди обов'язкові при оцінці зовнішньої сторони злочинного посягання, В.К. Матвійчук зазначає, що це суперечить і позиції законодавця, який диференціює в нормах КК Особливої частини

відповідальність залежно від настання або ненастання злочинних наслідків, а тому вважає причинний зв'язок і злочинні наслідки обов'язковими ознаками об'єктивної сторони злочину з матеріальним складом. Крім того, науковець зазначає, що висновок С.Б. Гавриша має таке спрямування внаслідок того, що він: 1) помилково вважає, що термін "злочин з матеріальним складом" недостатньо чіткий і двозначний; 2) необгрунтовано намагається відмовитися від законодавчої конструкції складу злочину (з матеріальним складом) мотивується використання терміна "злочин з матеріальними або формальними ознаками", але в подальшому відмовляючись від суспільної небезпечності як матеріальної ознаки злочину, таким чином створюючи тупикову ситуацію [5].

Не викликає сумніву той факт, що в кримінальному праві не повинно мати місце розмаїття термінів для назви однієї і тієї ж ознаки складу злочину. Однак терміни "наслідок" і "результат", які використовуються в науці кримінального права, а "наслідок" – у кримінальному законодавстві, мають право на існування. Звернувшись до словників різних авторів, ми побачили, що зазначений термін тлумачиться досить невизначено. На нашу думку, задля більш детального тлумачення цього поняття потрібно використати філософські категорії, такі як причина і наслідок. Тому що саме вони відображають одну із форм взаємозв'язку, взаємодії явищ, де причина – це явище, дія якого викликає друге явище (результат), яке у свою чергу, може стати причиною. Таким чином, термін "результат" має використовуватись для позначення процесу взаємозв'язку. Крім того, у кримінальному законодавстві така ознака, як результат (термін), відсутня.

Не знайшов тлумачення в літературі і термін "наслідок". Для пояснення зазначеного терміна, на нашу думку, необхідно оперувати філософськими категоріями "підстава" і "наслідок". Ці категорії відображають зв'язок між протилежними моментами дійсності, при якому певне явище (підстава) визначає інше (наслідок). Підстава за своєю природою викликає й зумовлює наслідок, який характерний для злочинів із матеріальним складом. Таким чином, бачимо, що підстава існує як наслідок, надаючи йому свій зміст і надаючи суттєвої визначеності. Отже, наслідок є безпосередньою дійсністю, яка виникає із злочинного діяння (з підстави й умов).

Що стосується такої об'єктивної ознаки складу як причинний зв'язок, то з аналізу наукових публікацій можна побачити, що ця проблема достатньо висвітлена. Інша справа дослідження такої проблеми, як причинний зв'язок при бездіяльності.

З цього приводу, знов-таки спостерігається відсутність єдиного погляду на задану проблематику та деякі розбіжності щодо визначення причинності бездіяльності. Отже, при аналізі наукової літератури можна побачити, що одні автори бачать причинність у вольовому характері бездіяльності (М.Д. Дурманов); інші визнають у загальному взагалі відсутність причинності за бездіяльністю, тому що бачать її як мотивуючий момент "психічно діючою причиною" (А.А. Піонтковський); треті – вважають, що властивості бездіяльності, які впливають, криються в її суспільному характері (В.І. Кофман), і насамкінець, останні знаходять причинність бездіяльності в здатності людини використовувати засоби і сили природи і суспільства для завдання шкоди (А.Б. Сахаров). З вищенаведеного випливає висновок, що розбіжності існують, здебільшого, з приводу доказу причинності бездіяльності. Ми згодні з С.Б. Гавришем та Г.В. Тимейко, що бездіяльність може стати причиною шкідливих наслідків, оскільки поведінка людини якісно відрізняється від явищ природи своїм усвідомленням, вольовим характером [7, 180].

В.К. Матвійчук зазначає, що причинний зв'язок відноситься до сфери об'єктивних явищ і механізм її розвитку визначається природними законами. Разом із тим, оскільки поведінка суб'єкта носить соціальний характер, то не можна скидати з рахунку в цьому процесі і суспільних законів [5]. Тому немає достатньо підстав у С.Б. Гавриша стверджувати, що наявність свідомості і волі в людській поведінці не може змінювати природу зв'язку з наслідками [7, 181], тому що бездіяльність особи повинна бути не тільки однією з необхідних умов, але й причиною наслідку, що наступив. На думку В.К. Матвійчука, обставини, що обумовлюють причинність бездіяльності – це жорстка прив'язка всіх елементів злочину до ознак складу злочину, який буде відсутнім без якогось елемента. Наслідок буде мати тільки значення для права, якщо він має причину [5].

Однак у ході дослідження ми побачили, що у наукових колах існує і протилежний погляд на зазначену проблему. Деякі науковці взагалі заперечують причинність бездіяльності (Г.В. Тімейко). На нашу думку, в зазначеному виражається бездіяльність, а не знаходиться наслідок від бездіяльності. На підставі викладеного можна стверджувати, що вольова поведінка в тому числі і бездіяльність створює наслідки, але це лише властиво для злочинів з матеріальним складом.

Щодо положень кримінального законодавства стосовно того, що злочином є діяння (дія або бездіяльність), то зазначимо, що у теорії кримінального права є певні розбіжності з приводу аргументів. Більшість авторів, використовуючи термін "діяння" як синонім злочину, об'єднують ним дію та бездіяльність, наводячи аргументи щодо відсутності принципової юридичної відмінності у них, як актів зовнішньої поведінки людини. З цього приводу зазначимо, що діяння як синонім злочину використовується при наявності усіх ознак злочину (лише в такому випадку). Крім того, необхідно зазначити, що В.К. Матвійчук наголошує, що пропозиція С.Б. Гавриша щодо заміни термінів закону (ст.11 КК) "діяння (дія або бездіяльність)" терміном "злочинна поведінка" є недостатньо обґрунтованою [7, 175-179], оскільки термін "поведінка" властивий такій сфері як психологія [5]. Отже, з форм вираження об'єктивної сторони, що запропоновані в літературі, можна побачити, що немає єдності щодо кількості об'єктивних (факультативних) ознак.

Для характеристики і кваліфікації окремих діянь велике значення має така ознака об'єктивної сторони складу злочину, як спосіб вчинення злочину. Основну характеристику деяких злочинних діянь становить спосіб їх вчинення (тобто сукупність певних прийомів, що використовуються злочинцем при реалізації своїх намірів). Законодавець не вказує в деяких складах злочинів на спосіб його вчинення не тому, що він відсутній, а тому, що він для кваліфікації не має значення, та і описати їх у рамках закону неможливо через велике розмаїття [5].

На протилежність способу вчинення злочину засоби свідчать про те, які предмети матеріального світу використані особою (або особами) для виконання дії (бездіяльності), спрямованої на завдання шкоди об'єкту, що охороняється кримінальним законом. На думку В.К. Матвійчука, яку ми повністю розділяємо, варто було б вказати, що засоби вчинення злочину не властиві певній частині суспільно небезпечних діянь, а спосіб є іманентним будь-якому злочину [5].

Не дивлячись на те, що вирішення проблеми відмежування засобів від знарядь вчинення злочину має істотне теоретичне і практичне значення, у кримінально-правовій літературі, а також у законодавстві цим питанням приділяється незначна увага. До цього часу, з дослідженого питання, відсутня єдність поглядів і підходів. Так, криміналістика складає збірне поняття "засіб вчинення злочину" та пропонує наступну класифікацію засобів вчинення злочину: знаряддя, зброя, джерела підвищеної небезпеки, сили і явища природи. В кримінальному праві зустрічається декілька визначень поняття "засоби вчинення злочину": а) до засобів відносять знаряддя або процеси зовнішнього світу (електричний струм, радіація і т.ін.), які винний використовує для впливу на предмет посягання, потерпілого чи інші елементи суспільних відносин, що є об'єктом злочину; б) до засобів відносять знаряддя чи інші предмети або процеси зовнішнього світу (електричний струм, радіація і т.ін.), які злочинець використовує для впливу на предмет посягання, потерпілого або інші елементи суспільних відносин, що є об'єктом злочину; в) вважають, що до засобів відносять знаряддя і пристосування, за допомогою яких був вчинений злочин; г) під засобами вчинення злочину розуміють речі, предмети, документи, механізми, пристосування та інші предмети матеріального світу, використовуючи які, винний вчиняє злочин; г) до засобів злочину відносять предмети матеріального світу, які особа використовує для виконання дії (бездіяльності), які спрямовані на завдання шкоди об'єкту, що охороняється кримінальним законом.

Задля більш ґрунтовного дослідження зазначеного питання необхідно знов звернутися до етимологічного тлумачення термінів. Коректним, на наш погляд, є трактування поняття "знаряддя", що розкрито в словнику Ф.А. Брокгауза та І.А. Ефрона, у якому чітко можна побачити різницю між поняттями "знаряддя вчинення злочину" і "засіб вчинення злочину" [5].

Ми повністю підтримуємо позицію В.К. Матвійчука, який зазначає, що для того, щоб дати відмежування знарядь від засобів вчинення злочину, необхідно визначити критерії такого

відмежування. Науковець виокремлює наступні критерії: 1) предмети, якими винний користується для надання сили і спритності своїм рукам, а в окремих випадках і ногам. У цьому випадку знаряддями злочину можуть служити різні предмети матеріального світу (як заздалегідь приготовлені, так і випадково знайдені на місці злочину); 2) в умисних злочинах з матеріальними складами знаряддя злочину – це ті предмети матеріального світу, що використовуються з метою досягнення злочинного результату (тобто тих наслідків, які прямо указані в законі або такі, що мають на увазі зміст норми); 3) в умисних злочинах із формальними складами під знаряддями вчинення злочину розуміють ті предмети матеріального світу, які винний спеціально використовує для вчинення злочину (тобто дій, щоб придати силу і спритність ногам і рукам); 4) знаряддя вчинення злочину завжди використовуються при виконанні об'єктивної сторони складу злочину. Для поняття "засоби вчинення злочину", зазначає науковець, такими критеріями є: 1) засоби вчинення злочину – це предмети зовнішнього світу, якими винний не завжди користується при виконанні об'єктивної сторони складу злочину (вони, як правило, використовуються для проведення підготовчих дій, наприклад, транспорт для прибуття на місце вчинення злочину і т.ін., або після вчинення злочину для перевезення предмета злочину); 2) засоби вчинення злочину в деяких злочинах полегшують виконання основної дії, від якої наступають злочинні наслідки; 3) засоби вчинення злочину можуть брати участь у виконанні об'єктивної сторони складу, але їх використовують у злочинах не для досягнення злочинних наслідків, що вказані в законі, а щоб позбавитись від цих предметів, або використовуються як джерело підвищеної небезпеки при порушенні різних правил, але не спеціально для настання результату, вказаного в законі [5].

Зазначена позиція дає нам можливість говорити про те, що одні і ті ж предмети зовнішнього світу можуть в одному випадку виступати як знаряддя вчинення злочину, а в іншому – як засоби таких діянь. Таким чином, ми повністю підтримуємо, запропоноване В.К. Матвійчуком, визначення знарядь і засобів вчинення злочину: "Під знаряддями вчинення злочину слід розуміти предмети зовнішнього світу, які винний використовує для надання сили і спритності при виконанні об'єктивної сторони складу злочину з наміром досягнення злочинного результату, тобто тих наслідків, що вказані в законі (у злочинах з матеріальними складами) або для досягнення злочинної мети суспільно небезпечного діяння (для злочинів з формальними складами)", а "під засобами вчинення злочину необхідно розуміти предмети зовнішнього світу, які винний використовує з метою виконання попередніх дій або після вчинення злочину і також для виконання об'єктивної сторони конкретного складу злочину (без наміру досягнення злочинного наслідку, вказаного в законі), а також у деяких випадках, з метою полегшення основної дії, від якої настає злочинний наслідок" [5].

Місце і час як ознаки об'єктивної сторони складу злочину достатньо розроблені в кримінально-правовій літературі, однак необхідно надати уточнення, що місце вчинення злочину визначається як територія, на якій було почато, закінчено діяння або настали злочинні наслідки. Також необхідно зазначити, що у деяких випадках місце вчинення злочину зафіксовано в законі як виключно оціночне поняття, що має негативний вплив на практику. Під часом вчинення злочину у науковій літературі розуміється час доби, року, тижня, місяця, конкретний період, коли відбувається подія злочину. Ці ознаки впливають на кваліфікацію, коли вони указані в законі і достатньо досліджені наукою.

З приводу такої ознаки об'єктивної сторони складу злочину, як обстановка, хотілося б відмітити, що ця ознака по-різному визначається вченими. Одні стверджують, що обстановка – це ті конкретні і специфічні об'єктивні умови, у яких вчиняється суспільно небезпечне посягання. Другі вважають, що обстановка – це одна з умов, що використовується винним для досягнення своєї мети, або є таким збігом подій і обставин, що свідчать як про більшу, так і меншу суспільну небезпечність злочину і злочинця (А.Ш. Якупов). Треті – характеризують обстановку як місце, час та інші конкретні умови вчинення злочину, загальну історичну і соціально-політичну обстановку, конкретні умови життя і діяльності (В.М. Кудрявцев). Четверті – пояснюють обстановку як сукупність передбачених законом обставин, які є зовнішнім оточенням злочинного діяння і характеризуються присутністю людей або певних подій (Ф.Г. Бурчак, Є.Ф. Фесенко).

На наше переконання, під обстановкою вчинення злочину необхідно розуміти конкретні специфічні об'єктивні умови, які використовуються (або умова, яка використовується) винним

для досягнення мети, або є збігом подій і обставин, які свідчать про більшу або меншу суспільну небезпечність злочину і злочинця.

Отже, підсумовуючи вищенаведене, ми можемо відзначити, що об'єктивну сторону складу злочину утворюють ті передбачені кримінальним законом ознаки, які характеризують зовнішній прояв суспільно небезпечного діяння. Ці ознаки можуть бути як обов'язковими, так і факультативними. У тих випадках, коли вказівка на ознаку об'єктивної сторони складу злочину введена в закон, то вона потребує спеціального вивчення, оскільки це має значення для кваліфікації злочину.

ЛІТЕРАТУРА

1. Егоров Т.Г. Психология: учебное пособие [для военных учебных заведений] / Т.Г. Егоров. – М.: Воениздат, 1952. – 521 с.
2. Тимейко Г.В. Общее учение об объективной стороне преступления / Г.В. Тимейко. – Ростов-на-Дону: Изд-во Ростовского ун-та. – 1972. – 216 с.
3. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник. – 2-е вид. / за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 544 с.
4. Ожегов С.И. Словарь русского языка: Ок. 5700 слов / С.И. Ожегов; под ред. чл.-корр. АН СССР Н.Ю. Шведвой. – 19 изд., испр. – М.: Рус. яз., 1987. – 846 с.
5. Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): монографія / В.К. Матвійчук. – К.: "Азимут-Україна", 2005. – 464 с.
6. Пионтковский А.А. Объективная сторона состава преступления / А.А. Пионтковский // Курс Советского уголовного права. – М.: "Наука", 1970. – Т.2. – 359 с.
7. Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления / В.Н. Кудрявцев // Советское уголовное право. Общая часть. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1974. – 445 с.

УДК 351.74: [378.14:34]

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ ПРАВА ПРАЦІВНИКАМИ МІЛІЦІЇ ТА ПІДГОТОВКИ ЮРИСТІВ-ПРОФЕСІОНАЛІВ В ОРГАНАХ ВНУТРІШНІХ СПРАВ: РАДЯНСЬКИЙ ТА СУЧАСНИЙ АСПЕКТИ

Узунова О.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Калюга К.В., к.ю.н., доцент

Класичний приватний університет

Стаття присвячена комплексному дослідженню особливостей вивчення права працівниками міліції. Приділяється увага дослідженню окремим аспектам підготовки юристів-професіоналів в органах внутрішніх справ України. Аналізується система відомчої освіти в СРСР. Окреслюється найбільш прийнятна модель освіти для України на сучасному етапі. Звертається увага на витоки юридичної освіти, в контексті загальної системи освіти.

Ключові слова: виховання, навички, навчальна дисципліна, навчання, органи внутрішніх справ, професійна освіта, спеціалізація, фахова освіта, юридична підготовка, юрист.

Узунова О.В., Калюга К.В. ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ИЗУЧЕНИЯ ПРАВА СОТРУДНИКАМИ МИЛИЦИИ И ПОДГОТОВКИ ЮРИСТОВ-ПРОФЕССИОНАЛОВ В ОРГАНАХ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ: СОВЕТСКИЙ И СОВРЕМЕННЫЙ АСПЕКТЫ / Запорожский национальный университет, Классический приватный университет, Украина

Статья посвящена комплексному исследованию особенностей изучения права сотрудниками милиции. Уделяется внимание исследованию отдельным аспектам подготовки юристов-профессионалов в